

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Antwoord op weerwoord

K. Folkersma ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - K. Folkersma Antwoord op weerwoord	469
<i>Kerkelijk leven</i> - A.L.Th. de Bruijne Het belang van de ander	472
<i>Meditatief</i> - A. Koster De kleren van de koning	475
<i>Wandelen met God</i> - K. v.d. Geest Evangeliseren, moet dat echt?	476
<i>Achtergronden</i> - P.H.R. van Houwelingen Voorlopers van voorgangers	478
<i>Opvoeding en onderwijs</i> - J.J.D. Baas Eigenlijk... over de heiliging van het leven en de opvoeding	481
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Eind 2008 discussieerde ik in dit blad met ds. Folkersma over de samensprekingen met de Nederlandse Gereformeerde kerken. Hij stuurde een tweede reactie, die we hieronder plaatsen. Door omstandigheden heeft het even geduurd voordat ik aan een antwoord daarop toekwam.

A.L.Th. de Bruijne

'Het draait om vertrouwen', zo schreef prof. De Bruijne in *De Reformatie* van 13 december 2008 als weerwoord op mijn reactie op zijn artikel van 1 november.

Zijn we echt in gesprek?

In de reactie van prof. De Bruijne mis ik het ingaan op de concrete argumenten die ik aanvoerde. Prof. De Bruijne benadert de contactoefening met de NGK vanuit een groot vertrouwen in de NGK waarbij de feitelijke verschillen blijkbaar secundair zijn. En het duidelijk naar voren halen van de verschillen wordt al gauw aangemerkt als wantrouwen. (Al moeten die ook volgens hem op een gegeven moment toch weer aan de orde komen.)

Hij gaat nog verder dan de meerderheid van de deputaten deed. En zeker verder dan de Generale Synode.

Oude patronen?

Bij de GS zou sprake zijn van oude koeien waarop het wantrouwen gegrond zou zijn, een terugvallen in oude patronen en verwijten. Z.i. kwalijk en ondankbaar. Ten onrechte. De door prof. De Bruijne zo geprezen 'Tussenbalans' noemde een aantal belangrijke verschilpunten waarover doorgesproken zou moeten worden en deputaten stelden dat nog zou moeten blijken wat de 'Tussenbalans' in de praktijk waard zou zijn.

De synode sloot daarbij aan. Zij sprak haar dankbaarheid uit voor wat bereikt was. Dat laatste gaf haar ook vertrouwen dat de verschillen die in de 'Tussenbalans' naar voren kwamen, doorgesproken konden worden. Geen wantrouwen dus. Als je elkaar vertrouwen kunt is, er juist ruimte voor helder doorspreken.

Ook volgens prof. De Bruijne moeten deze verschilpunten toch nog eens besproken worden. Te jonge kalveren in plaats van oude koeien?

De kerkorde is fundamenteel

De GS wees erop dat bij het verder doorspreken het kader van de AKS aan de orde moet komen. Terecht. De kerkorde is fundamenteel, formuleert de grondbeginselen en werkt die uit in een aantal grondregels. Tegenover elk kerkelijk besluit is beroep op de kerkorde mogelijk. Vandaar dat in het 'tenzij' van art. 31 KO de kerkorde naast de Heilige Schrift wordt genoemd.

Wat de AKS bepaalt over de binding aan de belijdenis en de ruimte voor afwijking van de belijdenis is fundamenteel dan overeenstemming die op dit moment geconstateerd wordt.

Het Fundament

Van NGK-zijde is gezegd dat zij 'Christus als fundament' niet bedoelen als beperkend ten aanzien van het geheel van de Schrift. Maar de 'Tussenbalans' vermeldt: 'Een ander verschil betreft het omgaan met concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis. Van de kant van de NGK wordt benadrukt dat een ambtsdrager niet gauw geschorst zal worden, wanneer geen sprake is van aantasting van het ene fundament, Jezus Christus, of als de afwijking het bouwen op dit ene fundament niet verhindert.'

Dit is vrijwel letterlijk het oude standpunt van de NGK, acta GS Berkel, 1996, pag. 334, met als conclusie: 'Uit een en ander kan helaas duidelijk zijn dat de binding aan de gereformeerde belijdenis zoals vastgelegd in het gereformeerde ondertekeningsformulier, binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken op een wezenlijk punt in de praktijk is losgelaten.' Die synode benoemde dit in de lijn van het oordeel van deputaten als blokkade op weg naar kerkelijke eenheid. Hierbij moeten art 17 en 30 van de AKS aan de orde komen.

Naar het ondertekeningsformulier van de Gereformeerde Kerken is het fundament van de kerk in geding bij concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis, zolang die niet in de kerkelijke weg aan het oordeel van de kerken is onderworpen en als juist erkend.

Tolerantie

Ook prof. De Bruijne gaat er vanuit dat afwijking van de belijdenis niet mag worden geleerd. Er mag dus geen sprake zijn van concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis! Hij trekt de grens voor tolerantie wel anders dan de generale synode van 's-Gravenhage 1914 deed. Die sprak uit: Een kerklid met een overtuiging die afwijkt van de belijdenis kan geen ambtsdrager zijn. Wel kerklid. Als zijn afwijkende mening niet een fundamenteel stuk van de leer raakt, hij zijn afwijkende mening niet uitdraagt en bereid is zich nader te laten onderwijzen.

Hebben de GKv en NGK het over iets anders als het gaat om het fundament van de kerk? Bij de GKv is het zo, dat als je afwijkt van de belijdenis je dan ingaat tegen het fundament van de kerk, omdat de leer van de belijdenis *in alle delen geheel* met Gods Woord overeenkomt. Maar naar de formulering van de NGK in de 'Tussenbalans' kan er bij iemand concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis zijn, zonder dat het enige fundament Jezus Christus wordt aangetast.

Waar blijft in zo'n geval de noodzaak van de belofte: bij een van de belijdenis afwijkend gevoelen, zal dit niet geleerd worden, maar zal dit ter beoordeling worden voorgelegd aan de kerkelijke vergaderingen.

In de NGK ligt dit gezien hun ondertekeningsformulier en art. 17 en 30 AKS anders. Als een kerkenraad de afwijking tolerabel vindt, kan dat al voldoende zijn.

Reliëf

Er is reliëf binnen de belijdenis. Dat is er m.i. nog meer binnen de Heilige Schrift. Maar dat relateert op geen enkele manier het gezag van heel de Schrift. De belijdenis geeft een hoofdsom van de leer van de Heilige Schrift, daarom mag zeker ook van de leer van de belijdenis geen onderdeel gerelativeerd worden met een beroep op: er is reliëf in de belijdenis.

Pas op dat dat spreken over reliëf niet een afstand schept tot wat onze oprechte en hartelijke belijdenis behoort te zijn!

Zie de de acta GS Berkel, art. 82, en het rapport, blz. 334:

'...laten we voorzichtig zijn en bedenken dat (we) in de belijdenis te maken hebben met een 'hoofdsom', waarin de hoofdzaken van de Bijbelse leer zijn samengevat...' 'Centrum' en 'periferie' vormen samen het ene geheel van de bijbelse leer, en in dat geheel mogen wij de door God geopenbaarde dingen niet van elkaar losmaken. De eerbied voor de Schrift en haar ene Auteur verbiedt ons een in onze ogen 'klein punt' naar een tweede rang te verwijzen en een dwaling op zo'n punt minder ernstig te nemen. Wij willen ook in het 'kleine' trouw zijn.'

Fake?

Het VOP-besluit van de NGK vloeit voort uit het VOP-rapport. Dat rapport is niet een voldoende schriftuurlijke basis om de zusters toe te laten tot het ambt van ouderling en predikant. Het geeft blijk van een schriftverstaan dat onvoldoende aansluiting vindt bij de Schriftuitleg. Daarom sprak de GS van 2005 uit dat het VOP-besluit een ernstige barrière voor het onderling contact is, acta, art 135, besluit 3. Genoemd bezwaar bleek gegrond, aldus Zwolle-Zuid.

Waarom prof. De Bruijne concludeert dat ik duidelijk geen raad weet met zijn argument dat de synode van Zwolle-Zuid zelf een studieopdracht rond de plaats van de vrouw in de kerk gaf, is mij niet duidelijk.

Die studieopdracht neemt de bezwaren tegen het VOP-rapport en VOP-besluit niet weg.

Meer dan één vraag die in het VOP-rapport aan de orde komt, is herkenbaar. Toch blijft staan dat het antwoord dat de NGK in het VOP-rapport gaf niet aanvaardbaar is. In de gesprekken met de NGK konden zorgen (niet alle) met betrekking tot het schriftverstaan worden weggenomen. Dat vraagt wel om verder toetsing van het VOP-rapport: is het VOP-rapport te handhaven gezien de bereikte overeenstemming over de hermeneutiek tussen deputaten GKv en NGK?

Het VOP-rapport en -besluit gaan over het openstellen van alle ambten voor de zusters van de gemeente.

De GS gaf de brede opdracht om studie te maken van de positie van M/V in de kerk. Daarmee is de vraag: mogen de zusters het ambt van ouderling en predikant vervullen, nog geen open vraag geworden. Het beleid dat onze kerken op dit punt gevoerd hebben (nog bevestigd toen het actieve stemrecht ook van de zusters is erkend) is van kracht, totdat aangetoond is dat de overtuiging die daar aan ten grondslag ligt niet schriftuurlijk is.

Onze Christelijke Gereformeerde broeders

De synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken van 1998 beëindigde, voorlopig, de samensprekingen met de Nederlands Gereformeerde Kerken. (acta art. 181 en GS 2001, acta art. 144). Dit vanwege blijvende verschillen in de samenspreking met betrekking tot o.a. de relatie Schrift en confessie, de vragen ten aanzien van het Akkoord van Kerkelijk Samenleven en het besluit inzake de openstelling van het diakenambt voor zusters van de gemeente.

De CGK hebben zich duidelijk uitgesproken tegen de vrouw in het ambt. Op de GS 1998 diende een uitvoerig rapport dat een schriftuurlijke onderbouwing werd geacht voor het standpunt dat de CGK daarover altijd hadden ingenomen.

Op de GS 2004 verklaarden Deputaten Eenheid bij monde van prof. Maris: 'De hermeneutische methode rond de besluiten vrouw en ambt geeft moeite: de context gaat zo'n rol spelen dat schriftwoorden die niet passen bij onze huidige context terzijde gesteld kunnen worden.' (acta, art. 75). En in de samenspreking met DKE verklaarden zij: in het VOP-rapport wordt het luisteren naar de Schrift weggemasseerd door de hermeneutiek.

Kan de geschiedenis ons iets leren?

De kerken van de Afscheiding van 1834 hebben een periode doorgemaakt van twisten en scheuringen, 'De crisis der Jeugd'. Deze crisis werd overwonnen doordat de kerken elkaar vonden op de aloude grondslagen van Dordrecht 1618/1619: Gods Woord, de Drie formulieren van eenheid en de gereformeerde kerkorde, met het gereformeerde ondertekeningsformulier. Zo werden ze één in leer, tucht en dienst. En de oprichting van de school van de kerken in Kampen heeft daar veel aan mogen bijdragen.

Is dat ook nu niet de koninklijke weg?

De NGK hebben besluiten genomen waarmee ze de GKv met het mes in de buik laten zitten. (aldus een bekwame broeder over het VOP-besluit). Hetzelfde is te zeggen ten aanzien van het door de NGK invoeren van een andere kerkorde, het AKS, en een ander ondertekeningsformulier.

Ook daaruit bleek dat het in de strijd van de 60-er jaren van de vorige eeuw echt wel ergens over ging. Dat zijn de NGK zelf ook van oordeel, zie haar website en getuige bijv. haar wens dat nog eens recht gedaan zal worden aan hen die in de 60-er jaren van de vorige eeuw getroffen zijn door kerkelijke maatregelen. (Landelijke Vergadering 2007). (Geen oude koeien/patronen!).

De andere koers die de NGK bij de scheuring hebben gekozen, hebben ze vastgelegd in AKS en Ondertekeningsformulier. En ze laten de GKv zitten met het mes in de buik.

Dat besef moet niet vervagen door het verlangen dat de breuk toen geslagen wordt geheel.

Maar binnen de GKv zijn er symptomen van independentistisch denken; symptomen ervan dat veel van wat we als kerken in 1967 en 1970 mochten behouden, kwijt is geraakt.

Ervaring in plaatselijke samenspreking heeft mij geleerd dat je altijd weer terecht komt bij de vraag: waar ligt de grens van tolerantie? Het gereformeerde antwoord op die vraag is: in de kerk mag niets geleerd worden wat tegen de leer van Schrift en belijdenis van de kerk ingaat.

De Generale Synode van Zwolle-Zuid 2008

Deze synode hield de kerken wat de samensprekingen met de NGK betreft, terecht bij de les. Jammer dat prof. De Bruijne niet terugkwam op zijn scherpe verwijten die hij de synode maakte.

Zijn schrijven draagt niet bij aan een goed vervolg van de contactoefening met de NGK.

Het draagt ook niet bij aan het bewaren en het opfrissen van het besef waar we als gereformeerde kerken voor moeten staan.

Het helpt ook de benoemde deputaten kerkelijke eenheid niet bij het uitvoeren van hun opdracht. Zij hebben zorgvuldig in overeenstemming met de synodebesluiten uit te voeren wat de synode hun opdroeg. Hopelijk vatten DKE het schrijven van prof. De Bruijne niet op als een aansporing om vrij met de instructie van de GS om te gaan.

In elk geval is er voor deputaten in hun deputatenwerk ten aanzien van wat de GS besloot geen 'tenzij'. Zij hebben con amore en loyaal hun opdracht uit te voeren.

'Creatieve' geesten maken tegenwoordig van onderhouden en uitvoeren van kerkelijke besluiten en afspraken wel 'toepassen'.

Maar dat brengt de kerken in de crisis.

Draait het om vertrouwen?

Zeker! Om vertrouwen, dat de verschillen aan de orde moeten en kunnen komen. Vertrouwen dat erom vraagt bewaarheid te worden.

Ds. K. Folkersma is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Spakenburg-Noord.

Het belang van de ander

Ds. Folkersma vind dat ik niet inga op zijn concrete argumenten. Volgens mij komt dat doordat wij deze zaak elk verschillend benaderen. Ik begrijp de meeste van zijn argumenten goed en vind ook dat over de punten die hij noemt het gesprek moet doorgaan. Tegelijk meen ik echter dat er in de contactoefening van de laatste jaren iets anders gebeurd is, dat zich afspeelt op een dieper niveau dan dit voortgaande gesprek. Dat miste ik teveel bij de synode en bij ds. Folkersma en daaraan ontleende ik het vertrouwen dat de NGK en de GKv bij alle verschillen toch voor hetzelfde willen staan.

A.L.Th. de Bruijne ■

Tussenbalans

Folkersma verdedigt de synode. Zij heeft juist wel dankbaar gesproken over de 'Tussenbalans'. Dat stem ik hem toe. Ik schreef het ook in mijn artikel. Maar in die dankbaarheid durfde de synode niet zo ver te gaan als de 'Tussenbalans' het zelf bedoelde. De 'Tussenbalans' zegt eigenlijk: 'wij hebben gemerkt dat we als NGK en GKv in de kern toch hetzelfde voorstaan. Wij willen trouw zijn aan de leer van de Bijbel door ons van harte te binden aan de belijdenis.' Dit besef ontstond juist door met elkaar op een ander niveau in te steken dan dat van het gesprek over de concrete punten van verschil rond die binding. De synode waardeert echter de 'Tussenbalans' alleen omdat er mooie dingen in staan, terwijl zij dit diepere vertrouwen niet aandurft. Dat motiveert zij met de bekende punten van verschil. Dat maakt de waarderende woorden toch teleurstellend. Eigenlijk negeert ze wat de 'Tussenbalans' wil markeren als beslissende stap vooruit. Zij wijst daarmee zo'n andere benadering af en blijft inzetten op het uitpraten van de verschillen als enige manier om vertrouwen op te doen. Overigens besef ik nu meer dan in het najaar dat deputaten zelf het de synode hierin niet gemakkelijk hebben gemaakt. Als zij unaniem hadden kunnen rapporteren dat dit vertrouwen bij hen ontstaan was, zou de synode daarop ook gemakkelijker kunnen koersen. Nu waren deputaten zelf verdeeld, zodat de synode die niet uit eigen ervaring kon oordelen, in zekere

zin vleugellam was. In het licht daarvan waren mijn kwalificaties van de synode wel wat te scherp.

Uitnemender dan jezelf

Volgens mij maakt het veel uit of je over de bekende verschillen kunt doorpraten vanuit een hervonden vertrouwen of dat je ze aan de orde stelt om langs die weg vertrouwen te vinden. In de 'kleine oecumene' valt op dit punt iets te leren van de bredere oecumenische beweging. Ook daar ontstond beweging toen de gesprekspartners het over een andere boeg gooiden dan het uitpraten van de conflictpunten. Spreken over verschillen krijgt een ander karakter wanneer je eerst energie steekt in wat je aan elkaar verbindt. Zelfs is het beter om over en weer meer te focussen op het belang van de ander dan op dat van jezelf. Die stijl van Christus en zijn koninkrijk wordt in gesprekken maar al te vaak gemist. Dan zijn de partijen vooral druk om hun eigen punt veilig te stellen. De Geest kan juist veel in beweging brengen wanneer wij leren om ook kerkelijk de ander uitnemender te achten dan onszelf. Probeer eens te begrijpen welk bijbels belang de ander heeft, al benadrukt hij dat misschien eenzijdig waardoor ook zaken mis gaan. En durf het eens aan om jouw bijdrage in het interkerkelijke gesprek vooral te laten zijn dat je opkomt voor dit belang van de ander. Zonodig zou zelfs het gebod om je 'vijanden' lief te hebben daarbij kunnen motiveren, maar laten

we het voorlopig gewoon houden bij de opdracht tot broederliefde. Met die houding nodig je de ander uit om hetzelfde te doen. In die stijl geef je samen des te meer ruimte aan de levende Christus zelf. Vaak ontstaat zo eerder een doorbraak dan wanneer ieder voor zijn eigen waarheidselement strijdt. Dat zie je ook in andere vastgelopen relaties. Met deze instelling komt er soms weer beweging in huwelijken, arbeidsverhoudingen, en verstoorde relaties binnen een gemeente.

In de samensprekingen van de afgelopen jaren proefde ik iets van deze stijl. Dat maakte mij teleurgesteld over het besluit van de synode, waarin de oogst van deze nieuwe - volgens mij christelijker - stijl niet werd binnengehaald.

Binden

Omdat hier het diepste verschil ligt tussen ds. Folkersma en mij, lijkt het vervolgens alsof ik niet echt inga op de concrete punten die hij aanvoerde. Maar dat komt doordat ik die concrete punten in een ander licht zie staan dan hij. Ik ontken niet dat ze aan de orde moeten komen. Ik ontken ook niet dat er in de NGK van tijd tot tijd afwijkingen van de belijdenis voorkwamen en voorkomen, die voor GKv-ers op gespannen voet staan met een royale binding aan de belijdenis. Evenmin slik ik mijn vragen in met betrekking tot de mate van tolerantie die binnen de NGK soms lijkt te bestaan ten opzichte van zulke afwijkingen. Toch staat de bespreking van dergelijke verschillen voor mij in een ander kader, zodra ik gemerkt heb dat de ander zich net zo hartelijk wil binden aan de bijbelse, gereformeerde leer als ik zelf. Dat is geen zaak van sluitende formuleringen, maar gaat dieper. Kennelijk heeft de meerderheid van de deputaten dat gemerkt. Ik heb het zelf ook vaak geproefd bij eigen contacten en ervaringen binnen de kring van de NGK. Daarmee schoffel ik de genoemde verschilpunten niet onder. Voordat je organisatorisch kerkelijk één wordt, zul je ze opgelost moeten hebben. Misschien zal dat voorlopig wel een brug te ver blijken. Erkenning over en weer, en samenwerking waar dat opbouwend is, zou al heel mooi zijn. Verder gaan dan de werkelijk rechtvaardigt, zou activistisch en riskant zijn.

Reliëf

Ds. Folkersma erkent dat er in de belijdenis sprake is van reliëf, maar vindt dat dit niet de binding aan de belijdenis relativiseert. Hij wijst erop dat de synode van 's Gravenhage 1914 wel tolerantie kent ten opzichte van kerkleden die afwijken, maar duidelijk uitspreekt dat deze geen ambtsdrager kunnen worden. Ik stem daarmee in. Maar ik denk aan een iets andere situatie. Folkersma doelt op mensen die al bij voorbaat weten dat ze de belijdenis niet kunnen onderschrijven en die daarom niet tot het ambt geroepen moeten worden. Maar het pro-

bleem ontstaat als mensen al ambtsdrager zijn en dan een afwijkende visie ontwikkelen. Dan wordt het reliëf in de belijdenis wel degelijk belangrijk.

Afwijkingen van centrale onderdelen kunnen dan niet getolereerd worden, zelfs niet wanneer iemand belooft ze niet publiek te leren. Wie anders denkt over de godheid van Jezus, kan geen ambtsdrager blijven. Ik zie echter ook onderdelen van de belijdenis die minder zwaar wegen. Zou een voorganger beloven een afwijking op zo'n punt niet te leren, dan kan hij zijn ambt voortzetten. Bij mijn weten is dat ook wel gebeurd.

Contextueler

Bovendien vind ik dat wij eerlijk en hardop moeten zeggen dat er ook onder GKv-ers wel het nodige veranderd is waar het gaat om de binding aan de belijdenis. Ongetwijfeld speelt dat ook een rol in de opener opstelling in de richting van de NGK. Meer dan vroeger bestaat er nu oog voor het feit dat de belijdenis geen tijdloze samenvatting van de bijbelse leer vormt. Belijdenissen zijn meestal geschreven met het oog op een bepaalde historische situatie. De manier waarop de inhoud van de Bijbel in de belijdenis terugkomt, draagt daarvan allerlei sporen. Niet alleen bewoordingen, maar ook accenten, de volgorde van onderwerpen, destijds vanzelfsprekende vooronderstellingen over mens en wereld en dergelijke komen mee in de verwoording van het geloof. Wie zich via de belijdenis bindt aan de bijbelse leer, hoeft zich niet gebonden te weten aan dit soort contextuele aspecten. Zo vind ik zelf dat artikel 36 NGB, ook na het schrappen van enkele woorden door de synode van 1905 nog te veel de klassieke situatie weerspiegelt van een christelijke natie en een christelijke overheid. Een al te woordelijke binding zou ons in deze tijd in politieke zin juist in de weg kunnen zitten. Tegelijk kun je de bijbelse typering van de overheid die de achtergrond van dit artikel vormt, geheel blijven beamen.

Dit besef van contextualiteit bij de belijdenis heeft, hoe je het ook wendt of keert, effect op de discussie over de aard van de binding aan de belijdenis. Want daardoor wordt verschil van mening denkbaar over de vraag in hoeverre een bepaald element in een belijdenisartikel gezien moet worden als formulering van schriftinhoud of juist als iets wat meekomt met de tijd waarin de belijdenis werd opgesteld. In het eerste geval ben je ook daaraan gebonden. In het tweede niet. Zo wordt de indeling in 'ellende, verlossing en dankbaarheid' van de catechismus wel teruggevoerd op de structuur van de brief aan de Romeinen en op een passage uit Efeziërs 5. Toch vind ik het geen enkel probleem als iemand kritiek heeft op die structuur en daarmee dus op een onderdeel van vraag en antwoord 2. Ik kan begrijpen dat iemand dit ziet als exegetisch inzicht uit de ontstaanstijd

van de belijdenis en zich niet gebonden acht aan de visie dat je de geloofskennis op bijbelse gronden persé in dit drievoud moet vangen.

Vrouw en ambt

Wat betreft de discussie over de plaats van de vrouw in de kerk koppelt ds. Folkersma het concrete standpunt en de wijze van bijbelomgang bij de NGK. Ik vind dat we die twee moeten ontkoppelen. Over de wijze van bijbelomgang (de hermeneutiek) moest van de synode worden doorgesproken en dat is gebeurd. Er lijkt duidelijk reden voor minder zorg op dit punt. Wel stem ik in met diegenen die vinden dat de oogst van dat gesprek dan wel nadrukkelijker moet worden binnengehaald, vooral binnen de kring van de NGK zelf. Wat betreft het concrete standpunt meen ik dat de synode van Amersfoort expres niet het enkele feit van de openstelling van de ambten als een blokkade in de contactoefening heeft benoemd, maar nadrukkelijk de wijze van bijbelomgang centraal zette. De studieopdracht die Zwolle-Zuid gaf, bevestigt die voorzichtigheid. Ook al bestaat binnen de GKv een beleid met betrekking tot de vragen van vrouw en ambt, wie daarnaar een onbevangen studieopdracht laat verrichten, laat principieel de mogelijkheid open dat dit zou moeten veranderen. Als dat echt bij voorbaat uitgesloten was, zou zo'n studieopdracht overbodig zijn. Als dat zo is, kun je niet meer het enkele feit van de openstelling van de ambten aanvoeren als zorgpunt met betrekking tot het confessioneel gehalte van de NGK. Toch gebeurt dat wel in de uitspraken van de synode van Zwolle-Zuid.

Ds. Folkersma signaleert dat hier ook voor de CGK een breekpunt ligt. Natuurlijk mag dat ons aan het denken zetten, maar het kan moeilijk een zelfstandig argument zijn. Misschien vergissen de CGK-ers zich op dit punt wel? Of misschien hebben zij wel boter op het hoofd? Zij hadden immers zelf ook te maken met een behoorlijke minderheid die ongeveer denkt in de lijn van het NGK besluit? En wij weten toch uit ervaring dat de CGK als geheel ondanks alle mooie woorden en ondanks alle oprechte bedoelingen bij sommigen niet echt uit is op eenwording en steeds weer allerlei redenen vindt om concrete stappen op de lange baan te schuiven?

Loyaal

Tenslotte kan ik ds. Folkersma gerust stellen. Deputaten zijn uitvoerders van kerkelijke opdrachten. Natuurlijk bestaat er enige speelruimte waarbinnen zij hun keuzen maken en hun accenten zetten. Maar ik ben het helemaal met ds. Folkersma eens dat zij zich moeten houden aan de uitgezette lijn van de synode, ook in de samensprekingen met de NGK. Als je dat niet kunt, moet je een benoeming tot deputaat niet aanvaarden. Doe je dat wel, misschien met behoud van je eigen gevoelens, dan ben je ook verplicht tot een kerkelijk-loyale invulling van de opdracht.

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek en Spiritualiteit aan de Theologische Universiteit te Kampen en hoofdredacteur van dit blad.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Prof. dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (voorzitter),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).
De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

De kleren van de koning

‘... slechts gekleed in een linnen priesterhemd.’

II Samuël 6:14

A. Koster ■

Kleren maken de man. David weet dat. Hij draagt daarom bijna niets. Sober gekleed gaat hij voor de ark uit. Hij danst uit alle macht. In de processie om de ark naar Jeruzalem te brengen, laat hij elk decorum varen.

David had geleerd. Hij had al eerder geprobeerd de ark naar Jeruzalem te halen. Maar toen was het meer een triomftocht dan een eerbiedige processie. Het was een triomftocht tot opluistering van koning David. Daar stond hij, de grote koning: met een hermelijnen mantel om zijn schouders en met al zijn medailles blinkend gepoetst. Hij was geslaagd. Hij zat stevig in het zadel. Nu was het tijd om de puntjes op de i te zetten. Ook de ark mocht immers niet ontbreken aan de glorie van de koning. Daarom werd de ark triomfante-lijk naar zijn nieuwe plek gebracht.

Maar eigenlijk werd de ark zijn plek gewézen. De ark werd gebruikt tot meerdere eer en glorie van koning David. David spande God voor zijn karretje. En God laat vervolgens merken dat Hij zich niet laat gebruiken. Uzza sterft. De triomftocht wordt een begrafenistoet.

David leert er van. David leert om God niet te gebruiken. Hij leert om God te dienen. Want hij leert dat God gebruiken de dood oplevert. Hij leert dat God dienen leven geeft. Dien God - en leef!

Daarom danst hij in sobere kledij voor de ark uit. Deze keer gaat het niet om de grote koning David. Deze keer gaat het om God. Deze keer is het geen triomftocht, maar een eredienst in de open lucht: na elke zes stappen een offer. En de dienaar die daar danst: dat is maar een dienaar. Een man die zich wegcijfert, die zich verliest in het dansen voor de Heer. Kleren maken de man. Daarom doet David eenvoudige kleren aan. De kleren van een priester, een dienaar. Want het moet gaan om God, niet om David.

Dien God - en leef! Michal ergert zich daaraan. Zij vindt het niet passend dat een koning zich zo nederig kleedt. Een koning moet toch schitteren? Hij kan zich toch niet als een simpele dienaar profileren? Dien God - en leef: daar wil ze niet aan. En daarom brengt ze geen leven voort. Ze blijft kinderloos. Haar man werd de vader van Christus. Zij werd nooit de moeder.

Davids Zoon lijkt op zijn vader. Ook Hij werd dienaar. Ook Hij legde zijn majesteitelijke luister af. Hij liet zijn kleren afpakken en vergokken. De kleren van de Koning: gepikt door zijn beulen. Want kleren maken de man. En Hij moest een schaduw van een man worden. Hij werd de naakte waarheid over de mens: verstoten, mislukt, gefaald.

De Zoon van David hing daar naakt. Om na zijn opstanding kleren uit te kunnen delen. Sneeuw witte kleren, gewassen in zijn bloed. Op maat voor wie zich niet te goed acht ze te dragen. Geschikt voor een bruiloft. Passend voor ieder die Hem dient - en daardoor leeft. Gratis te verkrijgen bij de grote Kleermaker: kleren van de Koning.

Ds. Arjan Koster is predikant van de Gereformeerde Kerk te Beverwijk.

Evangeliseren, moet dat echt?

Sommigen lopen er warm voor. Ze trekken aan de gemeentelieden: getuigen van je geloof, dat hoort bij je leven als christen! Men voelt zich wat ongemakkelijk, belaagd misschien zelfs wel. Evangeliseren? Tja...

K. v.d. Geest ■

De binnenkerkelijkheid van de apostelen

Het opstandingsverhaal in Lucas 24 eindigt met Jezus' laatste onderwijs. Hij 'maakte hun verstand ontvankelijk voor het begrijpen van de Schriften'. Was dat nodig dan? Was dat nog steeds nodig? Had Jezus zijn leerlingen al niet meerdere keren voorbereid op wat er stond te gebeuren? We kennen die momenten waarop Jezus zijn lijden en sterven aankondigt, meer dan eens. De laatste keer is dat vlak voordat ze in Jeruzalem aankomen. 'Hij nam de twaalf apart en zei tegen hen: We zijn nu op weg naar Jeruzalem, en alles wat door de profeten is geschreven zal men de Mensenzoon laten ondergaan' (Luk. 18:31).

Maar nu is dat alles achter de rug: zijn kruis, sterven en opstanding. Je zou zeggen: ze zijn er klaar voor, ze hebben nu voldoende inzicht in de Schriften om zelf predikers en leraars te kunnen worden. Maar in Lukas 24 blijkt, dat ze ook nu nog niet zo ver zijn. Blijkbaar hadden ze zijn opstanding niet serieus verwacht, in ieder geval zijn ze alleen maar bezig met hun rouw en verdriet. Jezus moet ze daar echt uit sleuren. En ook nu weer doet Hij dat aan de hand van de Schriften: 'Er staat geschreven dat de Messias zal lijden en sterven, maar dat hij op de derde dag zal opstaan uit de dood'. Maar nu voegt Jezus daar nog iets aan toe: *en dat in zijn naam alle volken opgeroepen zullen worden om tot inkeer te komen, opdat hun zonden worden vergeven. Jullie zullen hiervan getuigenis afleggen* (Lukas 24:47-48)!

Drie dingen moeten ze dus leren: uit de Schriften, de profetieën, blijkt dat de Messias zal lijden en sterven (1), zal opstaan (2) *en* dat alle volken opgeroepen moeten worden om in Hem te geloven. Dat is de opdracht die Jezus nu zijn leerlingen expliciet meegeeft: jullie moeten daarvan getuigenis afleggen, te beginnen in Jeruzalem. Lukas pakt die draad weer op aan het begin van zijn tweede boek, Handelingen: 'wanneer de heilige Geest over jullie komt, zullen jullie kracht ontvangen en van mij

getuigen in Jeruzalem, in heel Judea en Samaria, tot aan de uiteinden van de aarde' (Handelingen 1:8).

Duidelijk dus. Nu zullen ze wel meteen aan de slag gaan! Maar nee dus. Er moet heel wat meer aan te pas komen, voordat ze echt grenzen gaan overschrijden. Bijvoorbeeld een visioen. Petrus krijgt onreine dieren voorgeschied (Hand. 10:10 e.v.), en Petrus weigert. Maar de stem uit de hemel zegt: 'Wat God rein heeft verklaard, zul jij niet als verwerpelijk beschouwen'. Meteen daarna wordt hem gevraagd om mee te komen naar de Romein Cornelius. Daar aangekomen constateert hij, dat de heilige Geest hem voor is geweest: Cornelius getuigt van zijn geloof in de Heer Jezus! Met het visioen in zijn achterhoofd erkent Petrus dat en doopt de Romein, met allen die bij hem horen.

Maar let dan eens op, hoe de andere apostelen en leerlingen daarop reageren! Ze *verwijten* het hem, dat hij het huis van onbesneden is binnengegaan en daar het evangelie heeft verkondigd! Hoe is het mogelijk! Jezus had het zo uitdrukkelijk gezegd: Jeruzalem, Judea, Samaria, tot aan de uiteinden der aarde. Hoe hebben ze die woorden dan opgevat? Ik denk dat ze hebben gedacht: Jeruzalem OK. Judea: absoluut! Samaria...?? Nou nee, dank u ('Joden gaan namelijk niet met Samaritanen om', aldus de veelzeggende opmerking van Johannes in hoofdstuk 4:9). Laat staan dat ze naar de uiteinden van de aarde zouden gaan! Zoveel bruggen te ver! Er zijn wel grenzen! Israël is Gods uitverkoren volk, alleen met dat volk heeft God zijn verbond gesloten, alleen zij hebben de Thora gekregen als hun grootste rijkdom. Jezus kan dat nu allemaal wel zeggen, maar in hun eigen harten en hoofden zat een grens. 'Grenzen die door mensen zijn gemaakt'!

Bekering van onze binnenkerkelijkheid

Er was heel wat voor nodig om de apostelen daadwerkelijk de wereld in te krijgen. Er moes-

ten ook vervolgingen aan te pas komen. De Jeruzalemse gemeente werd verstrooid. En ook toen bleven ze eerst nog alleen hun volksgenoten zoeken, zoals in Antiochië (Handelingen 11:19). Schoorvoetend maken sommigen dan ook de stap naar niet-Joden: 'Enkele Cyprioten en Cyreneërs onder hen, die naar Antiochië waren gereisd, maakten daar echter ook de Griekse bevolking bekend met het evangelie van de Heer Jezus' (Handelingen 11:20)! Eerst reageert de moedergemeente in Jeruzalem opnieuw wat weifelend. Ze sturen Barnabas er op uit om eens poolshoogte te gaan nemen. Maar die ziet al gauw dat God zelf hier aan het werk is: 'Toen hij (...) zag wat God in zijn goedgunstigheid had bewerkt, verheugde hij zich en spoorde hij iedereen aan om standvastig te zijn en trouw te blijven aan de HEER' (vers 23). En dan is het hek ook van de dam, om zo te zeggen. Saulus wordt uit Tarsus gehaald en aangesteld om apostel van de heiden te worden! De doorbraak van het evangelie komt nu op gang: van Israël gaat het nu de wereld in.

Wat maakt nu dat de apostelen omgaan? En je kunt ook vragen: wat maakt dat wij omgaan? Evangelisatie is ons opgedragen, wordt altijd gezegd. Men verwijst dan naar de zendingsopdracht in Matteus 28:19-20, en naar andere bijbelteksten die dat gebod onderstrepen, zoals over het zoutende zout en dat lichtende licht (Matteus 5:13-16). Maar klopt dat?

De zendingsopdracht is allereerst aan de discipelen gegeven. Zij moesten apostelen worden en de wereld intrekken met het evangelie. Zij vonden dat dus blijkbaar lastig, alleen die opdracht hielp dus niet. Nee, want tussen hun oren zat een kerkbeeld dat eerst verwijderd moest worden. Daar moesten ze eerst van bekeerd worden. En dat beeld was: wij zijn Gods eigen volk, het enige in de wereld. Hoe konden ze dat ooit zijn gaan denken!

Want heel het Oude Testament staat vol met Bijbelgedeelten waarin duidelijk wordt dat het God om de volken en om de wereld gaat.

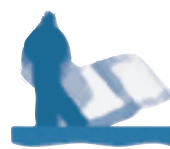
Enkele voorbeelden. In het Boek van de Psalmen kom je veel liederen tegen over Gods wereldwijde koningschap, dat door iedereen erkend moet worden. Psalm 47: 'Klap in de handen, o volken, juich God toe met jubelzang: geducht is de HEER, de Allerhoogste, machtige koning van heel de aarde' (vers 2-3); 'God heerst als koning over de volken, God zetelt op zijn heilige troon' (vers 9). 'Maak aan alle volken zijn majesteit bekend, aan alle naties zijn wonderdaden! (...) Erken de HEER, stammen en volken, erken de HEER, zijn majesteit en macht' (Psalm 96:3 en 7).

En ook de profeten roepen dat uit. Het boek Jesaja is er bijvoorbeeld vol van. 'Buiten mij is er geen god. Alleen ik ben een rechtvaardige God, alleen ik breng redding. Keer terug naar mij en laat je redden, ook jullie aan de einden der aarde; want ik ben God, er is geen ander. Ik heb bij mezelf gezworen: Uit mijn mond komt gerechtigheid voort, een woord dat ik spreek

wordt niet herroepen. Voor mij zal elke knie zich buigen en elke tong zal bij mij zweren' (Jesaja 45:21-23)!

Dit is dus integraal onderdeel van de grote boodschap! Als Jezus zijn discipelen onderwijst in Lucas 24 verwijst Hij dus hier naar als Hij zegt: 'en dat in zijn naam alle volken opgeroepen zullen worden om tot inkeer te komen'. Dat stond dus al lang in de Schriften. Maar de apostelen moesten nog heel wat overwinnen om de grens over te gaan. Maar het stond er dus allang! Ze hadden het wel gezien maar het was niet echt tot hun hart en bewustzijn doorgedrongen. Hun eigen kerkbeeld, het beeld dat ze hadden van hun exclusieve positie als enige volk van God in de wereld, zat hen in de weg. Maar is het bij ons zo veel anders? Evangelisatie hoort er bij, maar mensen die daar voor gaan moeten er vaak aan trekken bij gemeenteleden. En die zitten er soms mee in hun maag: ja, het moet eigenlijk wel, het is onze opdracht. Maar hoe doe je dat? En moet het echt? Zo blijven we toch wat binnenkerkelijk denken. We zitten zo in ons vertrouwde stramien, en daar voelen we ons veilig in. Wat is er voor nodig om te zorgen dat het getuigen van je Redder je tweede natuur wordt? Iets wat er 'vanzelfsprekend' (zodat je vanzelf gaat spreken!) bij hoort? Daarvoor is nodig *dat Jezus ons ontvankelijk maakt voor het begrijpen van de Schriften* (Lukas 24:45)! Dat we inzicht krijgen in de aard van Gods Woord: een Woord voor de wereld, voor de volken tot aan de uiteinden van de aarde! God die de mensen zoekt met zijn liefde! En die zijn volk daarvoor gebruiken wil, als zijn ambassadeur, zijn vertegenwoordiger in de wereld. We moeten ons bekeren van onze binnenkerkelijkheid: onze manier van geloven, die vaak zo op ons eigen welbevinden is gericht, onze erediensten, die zo vaak de exclusieve taal spreken van onze vertrouwde kerkcultuur. Die bekering komt er niet door maar te hameren op die opdracht. Die bekering komt er alleen als wij zelf ons overspoeld voelen met de kracht van de Geest van Christus. Want Jezus zegt er nog iets achteraan, als Hij zegt dat de leerlingen de Schriften beter hadden moeten kennen. 'Ik zal ervoor zorgen dat de belofte van mijn Vader aan jullie wordt ingelost. Blijf in de stad tot jullie met kracht uit de hemel zijn bekleed' (Lukas 24:49). Die kracht is de overvloed van genade die de Geest van Christus in de zijnen uitgiet (Romeinen 5:5). Bij overvloed kun je niet anders meer dan meegaan met de stroom, de stroom van hemelse kracht. Als dat tot je doordringt en die kracht je meesleept, zal het getuigen van onze Heer en Koning die overwon onze tweede natuur zijn. Niets opgelegds, niets gekunstelds, niets geforceerds. Het vloeit gewoon voort uit je geloof, ons kerk zijn: je gelooft in Jezus' koningschap. Je bent kerk met het oog op Gods koninkrijk.

Ds. Klaas van den Geest is predikant van de Gereformeerde Kerk te Alphen aan den Rijn.

Voorlopers van voorgangers

Het is misschien een beetje deftige aanduiding voor de predikant: Verbi Divini Minister (vaak afgekort tot v.d.m.), ofwel dienaar van het goddelijke Woord. Maar deze aanduiding blijkt wel heel treffend te zijn, want als voorganger van de gemeente is hij inderdaad een dienaar van Gods woord. Zoeken we naar zijn nieuwtestamentische voorlopers, dan zullen we vooral moeten denken aan de apostolische medewerkers van Paulus, zoals Timoteüs en Titus.

P.H.R. van Houwelingen ■

Een van de opvallendste woordverbindingen uit de Pastorale Brieven is de formule *pistos ho logos*. Meestal wordt deze formule gelezen als inleiding of afsluiting van een citaat dat ergens in de directe context verborgen zou zitten, maar Van Bruggen heeft met goede argumenten betoogd dat men er beter een zelfstandige exclamatie in kan beluisteren, die telkens opklinkt wanneer Paulus het centrale thema 'redding' aan de orde stelt: Betrouwbaar is het Woord! Met het Woord is in de Pastorale Brieven niet een bepaalde uitspraak, maar steeds Gods Woord met een hoofdletter bedoeld, ofwel het Woord der waarheid, ofwel het betrouwbare Woord (zie 1 Tim. 4:5; 2 Tim. 2:9,15; Tit. 1:3,9; 2:5), zodat de apostel Paulus tegen zijn medewerker Timoteüs kortweg kan zeggen: 'Verkondig het Woord' (2 Tim. 4:2). Dat de evangelieverkondiging betrouwbaar is, geeft alle predikers vaste grond onder de voeten wanneer zij Gods redding van mensen verkondigen.

Het betrouwbare Woord

Op vijf plaatsen in de brieven aan Timoteüs en Titus horen we de apostel Paulus zo'n uitroep doen over het betrouwbare Woord; in twee gevallen voegt hij er 'en alle aanneming waard' aan toe. De relatie met goddelijke redding is als volgt samen te vatten:

- 1 Tim. 1:15: Het Woord is betrouwbaar en alle aanneming waard! Christus Jezus is in de wereld gekomen om zondaars te redden, en de eerste daarvan ben ik.
- 1 Tim. 3:1: Eva's leven wordt gered in de weg van het moederschap, indien haar kin-

deren zich zo gedragen dat zij geloofstrouwen. Betrouwbaar is het Woord!

- 1 Tim. 4:9: Het Woord is betrouwbaar en alle aanneming waard! God is namelijk de redder van alle mensen, bovenal van de gelovigen.
- 2 Tim. 2:11: Hoewel Paulus gevangen zit, laat Gods woord zich nooit opsluiten. Ook als gevangene is de apostel een dienaar van het vrije Woord, de goddelijke boodschap tot redding van de uitverkorenen. Betrouwbaar is dat Woord!
- Tit. 8: God heeft ons gered door zijn heilige Geest, die ons geestelijk reinigt door ons leven te vernieuwen. En alleen dankzij onze Redder, Jezus Christus, wordt de Geest ons royaal geschonken. Betrouwbaar is het Woord!

Ook hier speelt een rol dat de brieven van Paulus aan Timoteüs en Titus, anders dan zijn gemeentebrieven, als medewerkersinstructie gelezen moeten worden. Deze instructiebrieven zijn immers gericht tot twee mannen die de opdracht hadden gekregen om Gods betrouwbare woord te verkondigen, hetzij in de gemeente te Efeze, hetzij op het eiland Kreta. Daar moesten mensen gered worden. Timoteüs en Titus waren dus zelf verkondigers van het Woord!

Wanneer een literaire connectie tussen Paulus en Lukas mag worden aangenomen bij het schrijven van de Pastorale Brieven (misschien kreeg Paulus assistentie van Lukas, die tot het laatst toe bij hem bleef), springt de uitdrukking 'dienaren van het Woord' in het oog, die Lukas in de proloog van zijn evangelie gebruikt (Luk. 1:2). Hij vermeldt daar namelijk dat zijn infor-

matiebronnen vanaf het begin ooggetuigen waren (*ap'archès autoptai*) en dienaren van het Woord geworden zijn (*hupèretai tou logou*). Volgens de meeste exegeten gaat het om één en dezelfde groep mensen die functioneerden in twee verschillende fasen: eerst waren ze ooggetuigen tijdens Jezus' leven, later werden ze dienstbaar aan de verkondiging binnen de vroegchristelijke kerk. Dat is de zogeheten 'dienst van het Woord', waarop de apostelen zich volgens het boek Handelingen in de snelgroeïende gemeente van Jeruzalem wilden blijven toelagen (Hnd. 6:4: *diakonia tou logou*). Ook de apostel Paulus die niet tot de begingetui- gen behoorde, wist zich een dienaar van het goddelijke Woord (Hnd. 26:16; 1 Kor. 4:1). Dit geldt evengoed voor zijn medewerkers, Timoteüs en Titus, gestationeerd in Efeze of op Kreta. Zij waren daar werkers met het Woord en als zodanig voorlopers van de huidige predikant.

Behalve temidden van de gemeente in Efeze was Timoteüs waarschijnlijk ook in de regio actief als evangelist (verg. 2 Tim. 4:5). De tweede brief aan zijn adres is wat betreft aanwijzingen voor het kerkelijk leven veel algemener dan de eerste. Misschien had Paulus hem later ingezet in Klein-Azië, waar alle andere medewerkers zich van de gevangen apostel hadden afgewend (2 Tim. 1:15), om rondtrekkend het Woord te verkondigen en de verschillende gemeenten te helpen opbouwen. Hij diende dan niet langer één gemeente, maar was om zo te zeggen predikant in algemene dienst geworden.

Twee andere medewerkers in de apostolische verkondiging worden door Paulus naast Titus genoemd in 2 Tim. 4:10: Demas en Crescens.

Bevestigingsformulieren

Het klassieke 'Formulier om te bevestigen de Dienaren des Woords' stelde Timoteüs en Titus dan ook terecht aan te bevestigen predikanten en tegelijkertijd aan hun gemeente ten voorbeeld met de volgende woorden (hertaling uit het *Dienstboek* van de Protestantse Kerk in Nederland):

'Daarom vermaant Paulus Timotheüs, hetgeen hij van hem gehoord had, aan getrouwe mensen toe te vertrouwen, die bekwaam zijn om anderen te leren [2 Tim. 2:2]. Evenzo beveelt hij Titus, nadat hij hem tot herder bevestigd heeft, van stad tot stad ouderlingen en opzieners aan te stellen [Tit. 1:5]'. In het *Gereformeerd Kerkboek* is dit persoonlijke voorbeeld van Timoteüs en Titus echter vervangen door een simpele tekstverwijzing naar wat de apostel Paulus aan Timoteüs schrijft (citaat van 2 Tim. 2:2), terwijl Titus helemaal verdwenen is. Dit blijkt min of meer geruisloos gebeurd te zijn bij de hertaling van de liturgische formulieren door de betreffende deputaten van de generale synode, in het kader van de hun opgedragen herziening van het kerkboek, een omvangrijk vernieuwingsproces dat in het

begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft plaatsgevonden binnen onze kerken. Voor zover ik uit de Deputatenrapporten en de Acta van de betreffende Generale Synodes (Arnhem 1981 en Heemse 1984) heb kunnen nagaan, is over deze meer dan louter taakundige wijziging geen verantwoording gevraagd of afgelegd. Nu door de synode van Zwolle-Zuid 2008 opnieuw een herziene versie van het bevestigingsformulier als proeve aan de kerken wordt aangeboden, zou ik dan ook willen adviseren dit weer geruisloos terug te draaien...

Merkwaardig genoeg geeft het bevestigingsformulier voor ouderlingen en diakenen nog een ander model voor de predikant, dus naast het model van de apostolische medewerker uit het formulier voor predikanten, namelijk als een vrijgestelde oudste. Dit wordt afgeleid uit wat Paulus opmerkt over dubbele eer voor oudsten (1 Tim. 5:17). Er zouden in de apostolische kerk twee soorten oudsten geweest zijn, een categorie die arbeidde in het Woord en de leer en een categorie die dat niet deed. Zo maakte men in het voetspoor van Calvijn verschil tussen het leerambt en het regeerambt. De eerste soort oudsten met een leerambt, noemen wij dan tegenwoordig dienaren van het Woord. De tweede soort oudsten met een regeerambt, zijn dan de huidige ouderlingen. Nu heeft het predikantschap zich sinds de Reformatietijd voortdurend ontwikkeld, zodat er zelfs een biografie van de dominee geschreven is door Heitink. Aan diens nieuwtestamentische 'voorgeslacht' besteedt Heitink echter weinig aandacht. Het argument van de twee soorten oudsten was altijd secundair en vanuit de geschiedenis gezien laten zich meerdere benaderingswijzen denken, zoals Te Velde heeft betoogd in zijn artikelenreeks over de afbakening van de ambten. Maar er blijkt onvoldoende exegetische basis te zijn voor twee soorten oudsten. Het verschil betrof niet de aard maar de intensiteit van hun werk binnen de gemeente, zodat vooral fulltime-oudsten financieel werden ondersteund (dat moet mijns inziens de betekenis zijn van 'dubbele eer' in 1 Tim. 5:17: zulke oudsten kregen zowel *honor* als *honorarium*). De huidige predikant is dus geen vrijgestelde oudste, maar kan beter vergeleken worden met een apostolische medewerker zoals Timoteüs of Titus, precies wat het klassieke bevestigingsformulier voor predikanten doet.

Profielschetsen

Het profiel van de apostolische medewerker, hetzij Timoteüs hetzij Titus, verschilt aanzienlijk van het profiel van oudsten of opzieners, zoals we dat vooral in de Pastorale Brieven tegenkomen. Dit ondanks hun gezamenlijke betrokkenheid bij het leeronderwijs. De apostolische medewerker is zelfstandig, komt van buitenaf, heeft een tijdelijke opdracht, draagt een individuele verantwoordelijkheid en is financieel vrijgesteld. Oudsten of opzieners

vormen een meertal, komen vanuit de gemeente, hebben een permanente opdracht, dragen een gezamenlijke verantwoordelijkheid (binnen het oudstencollege: 1 Tim. 4:14) en zijn alleen financieel vrijgesteld als fulltime-werkers. In het volgende schema worden de verschillen naast elkaar gezet:

Apostolische medewerker

Zelfstandig
Komt van buitenaf
Tijdelijke opdracht
Individuele verantwoordelijkheid
Vrijgesteld

Oudsten of opzieners

Meertal
Komen vanuit de gemeente
Permanente opdracht
Gezamenlijke verantwoordelijkheid
Sommigen vrijgesteld

Bij het formuleren van een eigentijds beroeps-profiel voor predikanten zou vanwege de overeenkomst met Timoteüs en Titus als apostolische medewerkers meer rekening gehouden moeten worden met hun bijzondere opdracht, door de dominee niet alleen naast maar tegelij-kertijd ook tegenover de ouderlingen te positio-neren. Aan zijn verantwoordelijkheid is de gemeente toevertrouwd. Hij is de spil van alle werkers met het Woord. Werkers die zelf enthousiast worden over Gods redding door Jezus Christus, in de kracht van de heilige Geest, en anderen binnen de gemeente kun-nen enthousiasmeren.

Zo betrouwbaar als God is, zo betrouwbaar klinkt zijn goddelijk Woord. Even betrouwbaar moeten ook alle dienaren van het Woord zijn. Dan stellen zij zich ten dienste van de evange-lieverkondiging: een boodschap van redding voor zondaars. Wanneer Timoteüs en Titus inderdaad te beschouwen zijn als vroege voor-lopers van de predikant, dan was Paulus' mede-werkersinstructie uit de Pastorale Brieven hun bevestigingsformulier!

Werken met het Woord

Een gereformeerde predikantsopleiding bereidt mensen voor op een verantwoordelijke taak in de gemeente van Jezus Christus. De dominee heeft, omdat hij niet zoals ouderlingen en dia-kenen uit de gemeente zelf voortkomt, een zelf-

standige positie. Ook temidden van andere werkers in de kerk. We moeten hem niet alleen naast maar ook tegenover die anderen positio-ne-ren. In het spoor van de apostolische medewerker, zoals Timoteüs en Titus, is

de predikant een werker met het Woord bij uit-stek. Verantwoordelijk voor het leeronderricht. In dienst van het Woord dat spreekt over Gods redding van zondaars: Verbi Divini Minister!

Prof.dr. Rob van Houwelingen is hoogleraar Nieuwe Testa-ment aan de Theologische Universiteit te Kampen. Dit artikel was het derde en laatste gedeelte van zijn diesrede op 8 december 2008.

Literatuur

J. van Bruggen, Vaste grond onder de voeten. De formule *pistos ho logos* in de Pastorale Brieven (in: *Bezield verband* (feestbundel J.Kamphuis). Kampen 1984, 38-45).

G. Heitink, *Biografie van de dominee*. Baarn 2001.
M. te Velde, De afbakening van de ambten I-IV (*De Reformatie* 69 (1993) 140-143; 157-160; 176-179; 256-259); Afbakening van de ambten vandaag (*De Reformatie* 69 (1994) 278-282).

uit de kerken

Preekconsent verleend aan: D. Vonck te Leeuwarden

Loenen aan de Vecht/Abcoude - beroepen: kandidaat A. Rienks te Waalwijk

Enschede-Zuid - beroepen: kandidaat A. Rienks te Waalwijk

Gouda - beroepen: M.A. van Leeuwen te Rotterdam-Oost

Eigenlijk...

over de heiliging van het leven en de opvoeding

‘We zouden met ons gezin eigenlijk niet meer naar die soap moeten kijken, verzuchtte ze. Maar ja, ik ben iedere keer toch weer benieuwd hoe het verder gaat. Voor je het weet, zit je weer te kijken. De tijd vliegt om en hup dan is de aflevering al weer voorbij. Ik vind het programma niet zo geschikt, zeker niet voor de kinderen. Er doen zich allerlei verwickelingen in voor die niet zo horen te gaan: ontrouw in het huwelijk, leugen en bedrog, met elkaar naar bed, zonder getrouwd te zijn en ga zo maar door.’

‘Ik zou mijn dochter eigenlijk moeten zeggen dat ze niet meer zo laat thuis moet komen op zaterdagavond. Het was de laatste zaterdag weer raak: half twee hoorde ik haar binnen komen.’

‘We zouden op zondagmorgen eigenlijk eerder op moeten staan. Nu gaat het met veel stress gepaard om met elkaar nog op tijd in de kerk te komen. Daar zit je het eerste half uur gewoon nog bij te komen...’

J.J.D. Baas ■

Drie herkenbare situaties? Er zijn er vast vele soortgelijke bij te vertellen. Wat is er toch met ons? We wel weten wel hoe het ‘moet’, maar in veel gevallen kunnen we er niet toe komen om de stap te zetten. We verschuilen ons dan achter het woord ‘eigenlijk’. Een sluiproute om een lastige situatie te vermijden?

Zou het niet beter zijn het woord ‘eigenlijk’ uit ons woordenboek te schrappen? Feitelijk zeggen we: Ik weet best hoe het moet, maar ik ga er niets aan doen.

Eind 2008 baarde ds. Ton de Ruiter opzien door zijn ambt neer te leggen. Hij verklaarde zijn stap onder meer door te zeggen dat hij er achter was gekomen dat er bij de gereformeerden gebrek aan levensheiliging zou zijn. De oorzaak zou liggen in het feit dat er te makkelijk werd gedacht over verzoening door voldoening. ‘Mijn zonden zijn toch al vergeven, dus het maakt niet zoveel uit hoe ik leef’.

Heeft de Ruiter niet een punt met zijn opmerking: het ontbreekt ons vaak aan levensheiliging? De oorzaak die de Ruiter meent te zien, deel ik in het geheel niet. Maar het gevaar bestaat dat we met het badwater van de kritiek het kind van de levensheiliging weggooien.

Daarover zal het gaan in dit artikel: Hoe staat het met de christelijke opvoeding in het licht van de levensheiliging?

De Bron

Het woord heilig betekent zo veel als afgezonderd, apart gezet. Onze God is een heilige God. Dat betekent dat Hij de totaal Andere is. Niet te vergelijken met enig scheepsel. Wat een macht en majesteit heeft Hij. Wij kunnen zijn heerlijkheid niet zien, zonder ten onder te gaan. Denk maar aan Mozes, die Gods heerlijkheid wilde zien. Of aan Ezechiël die in een visioen iets van Gods heerlijkheid te zien kreeg. Hij zat een week verbijsterd neer. (Ez. 3:15). Zo heilig is de Here.

De Here noemt ook zijn volk een heilige natie (Ex. 19:6). ‘Wees heilig, want ik ben Heilig.’ (Lev. 11:45). De Here God geeft daarmee aan: Jullie zijn als volk mijn eigendom, leef dan ook zoals Ik wil. Paulus schrijft aan de gelovigen in Korinthe: ‘Gods tempel is heilig en die tempel bent u zelf.’ (1 Kor. 3:17). De gelovigen in Korinthe worden opgeroepen niet de zonde te volgen, maar voor God te leven.

De apostel Petrus schrijft aan de gelovigen in de verstrooiing: ‘Maar u bent een uitverkoren geslacht, een koninkrijk van priesters, een heilige natie, een volk dat God zich verworven heeft om de grote daden te verkondigen van Hem die u uit de duisternis geroepen heeft naar zijn wonderbaarlijke licht.’ (1 Petrus 2:9).

Kortom heiliging van je leven is niet het houden van een aantal regels in je leven, zonder meer. Het betekent radicale keuzes durven maken. En die keuzes in je leven van nu hebben alles te maken met het verleden en je toekomst.

Heilig leven omdat (1)

In het bovenstaande lees je dat levensheiliging alles heeft te maken met wat er in het verleden gebeurd is. In Leviticus gaat het er om dat het leven van het volk van God totaal anders is dan leven voor een afgod. God houdt van zijn volk. Hij heeft het op een wonderbaarlijke manier bevrijd uit Egypte. En God wil zijn volk nooit meer kwijt. Daarom wijst Hij ze de weg hoe je het leven met Hem kunt vasthouden. Scheid je in heel je leefpatroon af van de heidense gewoonten. Dan is het leven goed. Leefregels zijn geen regels als een stempelkaart: kaart vol? Je bent gered! Daar staat levensheiliging juist haaks op. Je bent gered en raak dat niet meer kwijt: leef daarom dicht bij Mij.

heiliging van je leven is niet het houden van een aantal regels in je leven, zonder meer

Petrus beschrijft het zo: Je bent door Hem uitgekozen en apart gezet om zijn grote daden bekend te maken. Hij riep je toch uit de duisternis naar het wonderbaarlijke licht? Dwaal dan niet terug die duisternis in. Maar laat juist door je leefwijze aan anderen zien hoe geweldig je redding is.

De basis van het heilige leven ligt dus achter je, of onder je. Jezus heeft uitgeroepen: Het is volbracht! Dat is je redding geweest. Raak die basis niet kwijt. Denk daar veel over na in je leven. Laat je daar nu door inspireren. Wees verwonderd over zoveel genade.

Als het echt tot je doordringt wat Pasen betekent, dan kun je toch niet anders dan leven voor Hem. Jezus zette radicale stappen voor jou. Zei 'nee' tegen de vele verleidingen: van stenen brood maken, van het dak van de tempel springen, knielen voor Satan, zijn macht tonen aan Pilatus en het Sanhedrin, afkomen van het kruis. Dat deed Hij om mij te redden en zijn koers vast te houden. Dat kostte Hem enorm veel: het angstzweet werd hem als bloeddruppels uitgedrukt, oneindige kramp in zijn spieren aan het kruis, gevecht rond het uitblazen van de laatste adem. Daarom is dat is de bodem onder de levensheiliging. Voor zo'n Heiland wil je toch je leven offeren (Rom. 12:1). Het gaat niet om mij, maar alles draait om Hem!

Heilig leven, omdat (2)

In de brief van Petrus wordt niet alleen de bron van het heilige leven aangegeven, maar ook het doel. Je leven op Hem richten, en: om anderen te laten zien, hoe geweldig leven met Hem is. Om te verkondigen, om uit te dragen dat leven met Hem leidt naar het hemelse feest. Eeuwig licht: nooit meer ziekte, nooit meer pijn want we zullen met Hem leven, voor altijd. Heilig leven kijkt vooruit en houdt de blik gericht op de

echte toekomst. Niet alleen de ondergang van wat is, maar van de heerlijkheid die komt. We hebben een woord voor de wereld.

Levensheiliging en opvoeding

Voor het opvoeden vandaag in 2009 betekent dat: Koppel dus levensheiliging nooit los van je verlossing. Als je dat uit elkaar haalt, worden leefregels regeltjes die je kunt afstrepren. Van die houding moeten we echt zien los te komen. Sterker: we moeten er radicaal mee breken. Is het stellen van regels dan verkeerd? Absoluut niet, regels zijn zeker van belang. Het biedt duidelijkheid. Gods geboden wijzen de weg naar het goede leven. We hebben ze nodig omdat we anders de weg kwijt zullen raken.

Je komt vandaag de dag regelmatig opvoedingssituaties tegen, waarbij de opvoeders bang lijken te zijn om impopulaire maatregelen te nemen. Maatregelen, waardoor de sfeer misschien even niet zo prettig is in huis, omdat je kind zich verzet tegen de regel.

Toegegeven, iets verbieden voelt ook niet leuk. En de spanning stijgt dan even in huis. Maar houd dan ook rekening met het woord even. Een paar voorbeelden.

'Stomme moeder!'

Als je de tv uitzet omdat je het vertoonde programma onverantwoord vindt, dan zal je kind je niet om de nek vliegen en zeggen: 'Dank je wel mamma, wat fijn dat u dat gedaan hebt.' Integendeel, je kunt uitlatingen verwachten als: 'Ik vind je een stomme moeder.' En dat voelt niet leuk. Je voelt je dan misschien wel afgewezen door je kind. Dan toch de tv maar aanlaten?

Je wilt natuurlijk een goede relatie met je kind. Maar de vraag is of die ontstaat als jij je kind steeds maar de zin geeft.

Je kind vraagt om duidelijkheid, dat geeft juist het noodzakelijke gevoel van veiligheid en geborgenheid. Daarom wil je kind er vooral zeker over zijn dat je staat voor wat je hebt gezegd. Daarom verzet het zich op alle mogelijke manieren tegen je verbod. Het probeert jouw grens heel duidelijk te krijgen.

Jij koos voor de actie omdat je je kind het goede wilde voorhouden. Heilig leven is voor jou het doel van je leven, dus van de opvoeding. En hoe kijk je naar je beslissingen in de opvoeding als je ze relateert aan het licht van Gods eeuwig rijk?

Drankprobleem

'Mijn kind (15) drinkt zoveel alcoholische dranken, wat kan ik daar aan doen?' Het blijkt bij navraag dat dit vooral gebeurt op vrijdag na schooltijd en zaterdagavond.

'Waarom verbied je dat dan niet, jij bent toch de ouder?'

'Als ik het verbied, doet mijn kind het toch en bovendien zijn vrienden mogen het ook. Mijn kind wil er gewoon bij horen.'

Het alcoholgebruik, vaak al op jonge leeftijd, vraagt op dit moment serieuze aandacht. Dat geldt ook voor de kerkjeugd. Wat is dan je insteek?

Het zou het in elk geval goed zijn als ouders van kinderen van deze leeftijdscategorie regelmatig met elkaar in gesprek gaan. Zou de kerk daar geen coördinerende taak in kunnen vervullen? In die gesprekken zal het uitgangspunt

punt moeten zijn: waarvoor leven we? Wat is de basis onder onze levensheiliging? Dan kom je toch uit bij het uitgekozen zijn door God en wat dat Hem gekost heeft. Ouders (en andere opvoeders) zijn door God aangesteld om de kinderen die weg te wijzen.

Alcoholische dranken zijn sowieso slecht voor jongeren tot zeker achttien jaar. Deze drank brengt o.a. onherstelbare schade toe aan de ontwikkeling van de hersenen. Dan komen vragen op als: past deze drank bij een gezonde lichamelijke ontwikkeling? En: past dit gedrag bij een verlost leven?

je als ouder zelf kwetsbaar durven op te stellen

En waarom grijpen we dan niet in? Bijvoorbeeld door de jongeren bij elkaar te roepen en het met ze te bespreken. Als jongeren en ouders samen afspraken maken over dit gedrag. Bovendien je als ouder zelf kwetsbaar durven op te stellen. In de spiegel kijken en je eigen gedrag aanpassen.

Strijd

Het gaat in deze situaties niet om kleinigheden. Op de achtergrond is onze tegenstander druk bezig, als een brullende leeuw, zoekend wie hij kan verslinden. Hij is uit op ons en onze kinderen. Hij kent onze zwakke plekken. Daar wil hij juist naar binnen dringen. Levensheiliging betekent niet dat er geen strijd meer zal zijn. Integendeel, het kan de strijd heftig maken. Die strijd laat juist zien dat de vijand het op je gemunt heeft. Dat hij weet waar jij mee bezig bent.

Levensheiliging betekent dat je in deze wereld staat met beide benen. En die wereld wil bijna altijd een andere kant op dan jij, als kind van God.

Jij kunt je kinderen niet vasthouden, daarvoor is de tegenstander te sterk. God houdt ze vast. Dat is zijn werk. Toch roept Hij ons op: 'Wees heilig, want Ik ben heilig'.

Hij geeft ons aan dat we in ons leven regelmatig radicale keuzes zullen moeten maken. Schrap dus het woord 'eigenlijk' in veel gevallen uit je zinnen. Dan is het niet meer: we moeten onze kinderen er eigenlijk op aanspreken, maar: Ik ga mijn kind er op aanspreken, dat vraagt God van mij. Om het met de woorden van de Heiland zelf te zeggen (Joh. 14:23, 24): *Wanneer iemand mij liefheeft zal hij zich houden aan wat ik zeg, mijn Vader zal hem liefhebben en mijn Vader en ik zullen bij hem komen en bij hem wonen. Maar wie mij niet liefheeft, houdt zich niet aan wat ik zeg, en wat jullie mij horen zeggen, zijn niet mijn woorden, maar de woorden van de Vader door wie ik gezonden ben.*

Levensheiliging

'Wees heilig, want Ik ben heilig' zijn indrukwekkende woorden van onze God. Ze impliceren geen vrijblijvende keuze, maar zijn richtingbepalend. Anderzijds betekenen deze woorden geen wereldmijding, zoals de dopersen deden in de 16^e eeuw, of je terugtrekken in een klooster, om maar ver van de zondige wereld te leven.

Levensheiliging betekent juist in deze wereld leven, maar

daarin wel je eigen keuzes durven maken. Laat je in die keuzes leiden door wat God in zijn woord van je vraagt. Jezus bidt het volgende voor ons: *Ik vraag niet of u hen uit de wereld weg wilt nemen, maar of u hen wilt beschermen tegen de duivel.*" En iets verder: *Heilig hen dan door de waarheid. Uw woord is de waarheid. Ik zend hen naar de wereld, zoals u mij naar de wereld hebt gezonden. Ik heb mij geheiligd omwille van hen, zo zullen ook zij door de waarheid geheiligd zijn.* (Joh. 17).

Je hoort wel eens zeggen dat jongeren tegenwoordig klakkeloos in twee werelden lijken te leven. De ene avond 'feestbeesten' en de volgende vol aanbidding met opgeheven handen bij een praise-samenkomst zijn. Hoe kan dat?

De vraag is te stellen: zijn het voor hen wel twee werelden? En: welk voorbeeld krijgen ze van ons als ouders? Lijkt 'onze' wereld voor hen misschien ook heel veel op twee werelden? Als je eens in de spiegel kijkt en let op de manier waarop je met collega's omgaat, je over je baas praat, of over homo's uit je omgeving en de turk om de hoek, met daarnaast je bijbellezing en gebed aan tafel, je kerkgang... Stroken die zaken met elkaar? En verschillen we dan echt zo van jongeren?

niet zeggen: 'eigenlijk' zouden we dat eens moeten doen, maar gewoon: doen!

Zou het niet goed zijn als we daar met elkaar ook eens over in gesprek gaan. Thuis, of in de kerk, in de wijk, ouderen en jongeren samen. En niet over de hoofden heen, maar heel concreet: Hoe wil jij leven voor Hem en wat komt daarvan bij mij terecht?

Dan zullen we vast winnen in een elkaar stimuleren om heilig te leven. Niet zeggen: 'eigenlijk' zouden we dat eens moeten doen, maar gewoon: doen!

Samenvatting

Het is mooi dat ds. Ton de Ruiter heeft gewaarschuwd dat het nogal schort aan de levensheiliging onder ons. Maar het is vervolgens jammer dat hij daar de conclusie aan verbindt dat de oorzaak zou liggen in een verkeerde visie op de rechtvaardigmaking. Er is geen sprake van voldoening door verzoening, volgens hem.

Zou de oorzaak voor een gebrek aan levensheiliging niet veel eerder liggen in ons veel te makkelijk langs die verzoening heen leven? De Grote ruil was toch niet bepaald een gemakkelijke ruil. Wat heeft Jezus veel voor ons over gehad. Dat Gods recht eiste dat dat zou gebeuren. Moeten we ons daar niet veel meer van laten doordringen? Zou er niet veel meer besef van de ernst van de zonde bij ons moeten komen? Om van daaruit des te meer verwonderd te raken over onze verlossing. En zal niet juist die houding van verwondering ons door de Geest leiden naar een heilig leven voor Hem, uit dankbaarheid?

Jetze Baas is regiodirecteur van de Gereformeerde Schoolvereniging Veluwe Plus.

PERSBERICHT

Zendtijd voor kerken

Op zondag 26 april 2009 wordt D.V. op Radio 5 om 17.02 uur een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde Kerk (v) in Beverwijk, vanuit de Immanuelkerk. Voorganger is ds. Arjan Koster, die preekt over de vraag naar geluk in deze wereld en het vreemde antwoord dat de Bijbel daarop geeft.

VERSCHENEN

HANDBOEK GKV 2009

ISBN 978 90 5294 451 7

Het handige naslagwerk met complete kerkelijke informatie en vernieuwde adressen. In het jaar-overzicht van ds. J. Kuiper wordt een bijzonder prettig leesbaar overzicht gegeven van wat er in de kerken speelde in 2008. Ook zijn zeer interessante enquête-uitkomsten opgenomen over het thema kerkorde en kerkelijke uitspraken. Lees hoe (verschillend!) de kerken daarmee omgaan.

€ 12,95

**Verkrijgbaar bij de boekhandel
of via www.gkvhandboek.nl**

Uitgeverij Printmedia BV

Donatus
verzekert vertrouwd

Donatus verzekert kerkgebouwen en alles wat daarbij hoort. Zoals doopvonten, kanselgebels en orgels. Ook voor vrijwilligers en werkers in kerkelijke dienst hebben we passende verzekeringen. Donatus is een betrokken specialist. Klein genoeg om u persoonlijk van dienst te zijn. Groot genoeg om met een gerust hart uw verzekeringsbelangen aan toe te vertrouwen. Donatus is een onderlinge verzekeringsmaatschappij zonder winstoogmerk. Samen met u zorgen we ervoor dat wat waardevol is, behouden blijft voor onze kinderen en hun kinderen en hun kinderen...

www.donatus.nl tel. 073 - 5221700